

Türkiye'de Kur'an Çevirisi/Meâl Üzerine Yapılmış Çalışmaların Tasnifi ve Değerlendirilmesi

Hatice Merve
ÇALIşKAN
BAŞER*
Bedia
SÜTŐURUP**

Öz: Kur'an-ı Kerim'in dili Arapçadır. Zamanın geçmesi ve başka milletlerin İslam'a girmesiyle onun farklı dillere çevrilme ihtiyacı meydana gelmiştir. Kur'an'ın bütün olarak ilk çevirisi Farsça'ya yapılmıştır. Sonrasında tercüme/meâl faaliyetleri oldukça artmış ve Türkiye'de de birçok meâl yazılmıştır. Hem Kur'an'ın Türkçeye çevrilme meselesi hem de farklı pek çok meâlin bulunması bu konu üzerinde çeşitli içeriklerde çalışma yapılmasına imkan vermiştir. Çalışmanın konusu Türkiye'de Kur'an çevirisi/meâl üzerine yazılmış makalelerin tasnifi ve değerlendirilmesidir. Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden veri toplama ve içerik analiz tekniği kullanılmıştır. Bu bağlamda yazılan makalelerde konuların Kur'an tercümesinde karşılaşılan problemler ve yöntem önerileri; çeviride öne çıkan dönem ve dil; kavram ve konu kapsamında sure ve âyet çevirileri; kişi ve eser bazında yapılan çalışmalar şeklinde kümelendiğini görmekteyiz. İlgili konularda yazılmış makalelerin dikkat çektiği hususlar ve eksik yönlerini belirleyerek araştırmacılara çalışmalarında yol göstermesi amaçlanmıştır. Yapılan tüm çalışmaların konu olarak tasnifiyle bir araya getirilmesi Kur'an çevirisine dair neler konuşulduğunu görmek bakımından önemlidir..

Araştırma Kelimeleri: Tefsir, Meâl, Tercüme, Çeviri, Analiz, Yöntem, Tasnif.

Classification And Evaluation Of Articles On Meâl/ Qur'an Translation In Turkey

Abstract: The language of the Qur'an is Arabic. With the passage of time, the need for its translation into different languages arose as people with different languages entered Islam. It is known that the first translation of the Qur'an was made into Persian. Afterwards, meâl/translation activities increased considerably and many translations were written in Turkey. Both the issue of translating the Qur'an into Turkish and the presence of many different translations have allowed many studies to be conducted on this subject in various contexts. The subject of this study is the classification and evaluation of the articles written on the translation of the Qur'an in Turkey. Data collection and content analysis techniques from qualitative research methods were used in the study. In the articles written in this context, the problems encountered in the translation of the Qur'an and method suggestions, prominent period and language in translation; translations of suras and verses within the scope of concept and subject; We see that they are clustered in the form of studies made on the basis of person and work. It is aimed to guide the researchers in their studies by determining the points and deficiencies of the articles written on related subjects. It is important to see what is being said about the translation of the Qur'an by bringing together all the studies done with their classification as a subject.

Keywords: Tafsir, Meâl, Quranic Translation, Analysis, Method, Classification.

* Dr. Öğr. Üyesi, İzmir Katip Çelebi Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Tefsir Anabilim Dalı. E-posta: haticemervecaliskan@gmail.com ORCID ID: 0000-0003-0877-7757.

** Yüksek Lisans Öğrencisi, İzmir Katip Çelebi Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Tefsir Anabilim Dalı. E-posta: bediasutsurup@gmail.com ORCID ID: 0000-0002-1161-0010

Giriş

Kur'an bir bütün olarak 10. yüzyılın ortalarına kadar Arapça dışında başka dile tercüme edilmemiştir. Kaynaklarda yer alan bilgilere göre onun ilk çevirisi Farsçaya olmuş fakat caizliği ile ilgili fetvaların konuşulmasının ardından hükümet işi olarak gerçekleşmiştir.¹ Bu çevirinin Taberi'nin tefsirinin Farsçaya çevrilmesi ve oradaki bilgilerin kısaltılarak satır arası Kur'an tercümesi şeklinde oluşturulduğu düşünülmektedir.² Verilen bilgilere göre Türkçeye 11. yüzyılın başlarında çevrildiği söylenmektedir.³ Yine konuyla alakalı Farsça ve Türkçeye tercümesinin aynı sıralarda yapıldığına ilişkin yorumlar da bulunmaktadır.⁴ İlk çeviriler genelde satır arası tercüme şeklinde olmuştur.⁵ Farsça çeviriden alındığı söylenen bu yöntemde Kur'an'daki Arapça kelimelerin altına Türkçe anlamlar, cümle yapısına dikkat etmeden metinden daha küçük yazılmak suretiyle verilmiştir.⁶ Söz konusu ilk tercümenin bilinen on üç nüshaya sahip olduğu ve Ryland nüshasının en eski Kur'an çevirisi olduğu aktarılmıştır.⁷ Günümüze ulaşmamış olsa da Doğu Türkçesi ile 12-16. yüzyıllar arasına dayanan ve bugün elimizde altı tanesi bulunan meâllerin bu nüshaya göre yapıldığı söylenmektedir.⁸ Belirtilen nüshalar üzerinde bazı akademik çalışmalar da yapılmıştır.⁹ Bu tarihten önce, Kur'an'ın tamamı

---

¹ Abdülkadir İnan, "Eski Kuran Tercümelerinin Dili Meselesi", *Türk Dili: Aylık Fikir ve Edebiyat Dergisi*, 1/7 (1952), 160.

² Esra Karabacak, "Tarihi Seyrinden Yola Çıkarak Kur'an Tercümeleri Üzerine Bir Çalışma", *Prof. Dr. Nihad M. Çetin'e Armağan*, (1999), 184.

³ İnan, "Eski Kuran Tercümelerinin Dili Meselesi", *Türk Dili: Aylık Fikir ve Edebiyat Dergisi*, 160-161.

⁴ Zeki Velidi Togan, "Londra ve Tahrandaki İslâmî Yazmalardan Bazılarına Dair", *İslâmî Tetkikleri Enstitüsü Dergisi* 3/1-2 (1960 1959), 135; Aysu Ata, "Rylands Nüshası Kur'an Çevirisi ve Farsça Çevirinin Önemi", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi* 19/1 (ts.), 228.

⁵ Bu konuda ilk yapılan çalışmaların bilgisi için bk. Suat Ünlü, "Kur'an-ı Kerim'in Türkçeye Çevrilmesi ve İlk Türkçe Kur'an Tercümeleri", *Dinî Araştırmalar* 9/27 (2007), 19-20.

⁶ Janos Eckmann, "Doğu Türkçesinde Bir Kuran Çevirisi (Rylands Nüshası)", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten [TDAYB Belleten]*, (1967), 52.

⁷ Aysu Ata, "Rylands Nüshası Kur'an Çevirisi ve Farsça Çevirinin Önemi", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi* 19/1 (2004.), 223-224.

⁸ Ahmed Topaloğlu, "Kur'an-ı Kerim'in İlk Türkçe Tercümeleri ve Cevâhirü'l Asdâf", *Türk Dünyası Araştırmaları* 27 (1983), 59-60.

⁹ Yusuf Akçay, "Kur'an'ın İlk Türkçe Tercümeleri ve Mustafa Bin Muhammed'in İhlâs Suresi Tefsiri", *Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi* 5 (2012); Banu Durgunay, "Doğu Türkçesine Ait İlk Kur'an Çevirilerinin Tarihlendirilmesine Katkıları", *Gazi Türkiyat Türkoloji Araştırmaları Dergisi* 25 (2019); Salim Küçük, "Doğu Türkçesi Kur'an Tercümeleri ile Kur'an Tefsirlerinde ve

olmasa da belli âyetlerin çevrildiğine ilişkin bilgiler de bulunmaktadır.¹⁰ Ayrıca satır arası tercümeyle beraber tefsirli tercüme de yapılmıştır. Selçuklular dönemine gelindiğinde herhangi bir Kur’an çevirisi yapılmamış, sonrasında kurulan beyliklerde daha çok surelerin tefsir edilmesi şeklinde tercüme söz konusu olmuştur.¹¹ Tanzimat ve Cumhuriyet dönemleri arasında Türkçe olarak hem tercüme hem tefsir yapılmış; Tanzimat’tan iki sene sonra, 1841’de, Debbağzade Ayıntabî Muhammed Efendi’nin iki ciltlik “Terceme-i Tefsir-i Tıbyan” isimli ilk matbu Türkçe Kur’an çevirisi yayınlanmıştır. Cumhuriyet’in ilanından sonra tercüme işi hızlanmış; yetkisiz ve bilgisiz pek çok kişi bu işe girişmiştir. Bu kontrolsüzlüğü önlemek adına 1925 yılında TBMM’nin kararıyla Diyanet İşleri Başkanlığı Kur’an meâlî yazımını Mehmet Akif’e, tefsiri Elmalılı M. Hamdi Yazır’a vermiştir; ancak sonrasında Akif vazgeçince bu işi Elmalılı yapmıştır.¹² Sonrasında farklı pek çok kişi ve komisyon tarafından çeşitli yöntemler denenip geliştirilerek Kur’an Türkçeye çevrilmiştir. Çalışmanın konusu Türkiye’de Kur’an çevirisi/meâlî üzerine yapılmış makalelerin tasnifidir. İlgili konuda farklı bağlamlarda pek çok çalışma yapılmıştır. Bunların hangi hususlara dikkat çektiği ve ne gibi eksiklerin kaldığını ortaya koymak bakımından çalışma önem arz etmektedir. Ayrıca bu makalenin, ilgili konudaki bilgilerin derli toplu bir halde sunulmasıyla sonraki araştırmacılara verilere ulaşma noktasında bir kolaylık sağlaması beklenmektedir. Bu bağlamda Kur’an’ın tercümesindeki yöntem ve öneri denemelerini, çalışılan konu, kavram, müellif ve eserler, dönem ve ülke odaklı yapılan çalışmaların genel niteliklerini araştırmacılara sunmak hedeflenmektedir. Çalışmalar tasnif edilerek genel bir perspektif ortaya konulacaktır.

Kur’an’ın çevrilmesinin caiz olup olmadığı ile başlayan serüven, çeşitli

---

Altay Dillerinde Akralılık Adlarının Yapı Köken ve Anlam Özellikleri”, *TEKE: Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi* 11/2 (2022); Emek Üşünmez, “Doğu Türkçesi ile Yapılmış Kur’an Tercüme Üzerine”, *Birinci Uluslararası Dünya Dili Türkçe Bilgi Şöleni (Sempozyumu) 20-21 Kasım 2008* (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2011); Kur’an’ın farklı dillerdeki tercüme için bk. Röya Aliyeva, “Kur’an-ı Kerim’in Tercümesi Meselesi ve Meâl Tarihi”, *Bakı Devlet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nin Elmi Mecmuası* 25 (2016).

¹⁰ Mehmet Şeker, “İslâm Tarihinde Kur’an-ı Kerim’in Türkçeye İlk Çevirileri”, *Kur’an Meâlleri Sempozyumu -Eleştiriler ve Öneriler- (24-26 Nisan 2003, İzmir)* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007), 1/21.

¹¹ Topaloğlu, “Kur’an-ı Kerim’ in İlk Türkçe Tercüme ve Cevâhirü’l Asdâf”, 60.

¹² Sadrettin Gümüş, “Cumhuriyet Döneminde (1923-1960 Arası) Meâl Çalışmaları”, *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi* 5 (2015), 289; Abdullah Erdoğan, “Atatürk’ün Kur’an-ı Kerim’i Türkçeye Tercüme Ettirme, Hutbe ve Ezanı Türkçe Okutma Çabaları Hakkında İnceleme”, *Erciyes Akademi* 35/4 (2021), 1411-1412.

dönemlerde yeniden gündeme gelerek farklı şekillerde ilgi odağı olmuştur.¹³ Söz konusu durum da Kur'an'ın tercüme edilmesinin getirdiği durumlar hakkında çokça konuşulmasını ve yazılmasını beraberinde getirmiştir. Bu kadar çok çalışmanın olması çevirinin nasıl başlayıp hangi bağlamlarda konuşulup tartışıldığını genel özellikleriyle bulmayı güçleştirmektedir. İlgili problemlerden hareketle meâl hususunda yazılan makaleleri gruplandırarak genel bir çerçeve çizmek amacıyla bu çalışmayı kaleme aldık.

Meâl ve tefsir ile ilgili bazı literatür çalışmaları yapılmıştır. Bunlardan birinde ilk Türkçe Kur'an tercümelerinden hareket edilerek Karahanlı ve Harezmi sahaları ile sınırlı tutulan bir bibliyografya denemesi yapılmış, 181 eserden oluşan künye bilgisine yer verilmiştir.¹⁴ 1997 yılında yapılan bir başka çalışmada Kur'an çevirisi ve tefsir alanında yapılmış tez, makale, kitap gibi çalışmaların kronolojik bir listesi sunulmuştur. Bazı eserlerle ilgili açıklayıcı birkaç cümle de eklenmiştir.¹⁵ Yine Kur'an'ın 1980-2017 yılları arasında basılmış meâllerinin listesinin sunulduğu diğer bir çalışmada harf sırasına göre verilen eserler gerekli görüldükçe dipnot bilgileriyle zenginleştirilerek sıralanmıştır.¹⁶ Benzer şekilde Kur'an'ın dünya dillerindeki tercümelerinin istatistiğinin sunulduğu bir çalışma da vardır. Kur'an'ın çeşitli dillere tercümelerinin farklı sınıflamalarının yapıldığı ve verilerin tablolaştırıldığı bu makale, oldukça kapsamlı bir yapıya sahiptir.¹⁷ Direkt meâllerin sayısı ve tasnifi üzerine olmasa da amaçlarından biri ilahiyat öğrencilerine yapılan anket üzerinden, "en çok tercih edilen meâlleri" tespit etmeye yönelik olan bir çalışma da mevcuttur.¹⁸ Bunların hepsi makalemiz için istifade ettiğimiz çalışmalardandır. İlgili eserler daha çok literatür vermeye yöneliktir. Meâl üzerine yapılan çalışmaların konu bazında tasnifini ve değerlendirmesini içermemektedir. Makalemiz bu noktadaki boşluğu bir anlamda doldurma niteliğindedir. Çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. İlk olarak veri toplama tekniği ile mevcut makalelerin bir listesi oluşturulmuştur. Bu listede

---

¹³ Osman Karacan- Bülent Yaşar, "II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Kur'an Tercümelerine Osmanlı Aydınlarının Yaklaşımı", *Birey ve Toplum* 9/18 (2019).

¹⁴ Yaşar Şimşek, "Türkçe İlk Kur'an Tercümeleri Üzerine Açıklamalı Bir Bibliyografya Denemesi", *Yeni Türkiye* 24/99 (2018).

¹⁵ Gülden Sağol, "Kur'an'ın Türkçe Tercüme ve Tefsiri Üzerinde Yapılan Çalışmalar", *Türklük Araştırmaları Dergisi* 8 (1997).

¹⁶ Hikmet Koçyiğit, "1980-2017 Arası Telif ve Tercüme Matbu Türkçe Kur'an Meâlleri Bibliyografyası", *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 14 (2018).

¹⁷ Hidâyet Aydar, "Dünya Dillerindeki Kur'an Tercümeleri Üzerine İstatistiksel Bir Değerlendirme", *Tafsir Dergisi* 2/1 (2022).

¹⁸ Hidâyet Aydar, "Yaygınlık Bakımından Meâllerimiz ve Meâller Üzerinde İstatistiksel Bir Değerlendirme", *SM İlimi Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi* 5 (2015).

ortak olan başlıklar gruplandırılarak içerikleri analiz edilmiştir. Bunu yaparken gerek duyulan çalışmaların özet, giriş, sonuç ya da başlıkları okunarak bir temel oluşturulmaya çalışılmıştır. Her başlığın altında bulgular değerlendirilerek belli başlı sonuçlara varmak hedeflenmiştir. Biz çalışmanın sınırlarını rahat çizebilmek adına taramayı İSAM veri tabanıyla sınırlı tuttuk ve taramayı yaparken “meâl”, “tercüme” ve “çeviri” kelimelerini kullandık. Zira asıl maksadımız sınırları net olan bir istatistiksel veri sunmak değildir. Bu nedenle her makalede dipnot veya kaynakça belirtmedik; ilgili birkaç makaleyi örnek olması sebebiyle dipnotlarda vermekle yetindik. Asıl amacımız çalışmaların konu bağlamında tasnifini ve değerlendirmesini yapmak olduğu için gözden kaçan makalelerin olabileceğini belirtmek isteriz. Bu noktada ulaştığımız makaleleri Kur’an çevirisinde karşılaşılan problemler ve yöntem denemesi; dönem, ülke ve çeviri dili; kavram ve konu kapsamında süre ve âyet çevirileri; kişi ve eser bazında yapılan çalışmalar olmak üzere dört ayrı grupta inceleyeceğiz.

1. Kur’an Çevirisinde Karşılaşılan Problemler ve Çeviride Yöntem

Kur’an meâlleri ile ilgili yapılan çalışmaların büyük bir kısmının çeviride ortaya çıkan problemler ve onların iyileştirilmesine yönelik öneriler olarak kaleme alındığını görmekteyiz.¹⁹ Söz konusu makalelerde sadece Türkçe çeviriler değil, Kur’an’ın farklı dillere ait tercümeleri ve çeşitli müfessirlerin metodolojileri özelinde de konu tartışılmıştır.²⁰ Yine zamanın geçmesiyle değişen dilin eskinin dilini anlamadaki yetersizliğinin yeni tercümelere duyulan ihtiyacı beraberinde getirdiği farklı bağlamlarda değerlendirilmiştir.²¹ Önerilen yöntem üzerinden belli surelerin ve âyetlerin çeviri denemelerine yer verildiği gibi özellikle otuzuncu cüz, birinci cüz gibi kısımlar özelinde de

---

¹⁹ Süleyman Koçak, “Açık ve Anlaşılır Bir Kur’an Çevirisinin Temel İlkeleri”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12/1 (2008); Emine Gülpak, “Kur’an Meâllerinin Muhatapları Tarafından Anlaşılabilirliğine İlişkin Bir Araştırma”, *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 33 (2019); Ömer Başkan, “Çevirinin Temel Nitelikleri Bağlamında Kur’an Çevirisinde Yöntem Sorunu Üzerine”, *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/14 (2008).

²⁰ Aysu Ata, “Rylands Nüshası Kur’an Çevirisi ve Farsça Çevirinin Önemi”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi* 19/1 (ts.), 2012; Mehmet Kara, “Doğu ve Batı Türkçesinde Kur’an Tercüme ve Tefsirleri”, *Diyanet İlmî Dergi* 29/3 (1993); Murat Sülün, “Kur’an Tercüme Teknikleri Açısından Akif’in Kur’an Meâli [İlk 9 Sure]”, ed. Recep Şentürk (İstanbul: Mahya Yayınları, 2016); İbrahim Karslı, “Hasan Basri Çantay’ın Kur’an-ı Hakîm ve Meâl-i Kerim’deki Tercüme Metodu”, *EKEV Akademi Dergisi* 13 (2002).

²¹ İnan, “Eski Kuran Tercümelerinin Dili Meselesi”; Mustafa Özkan, “Eski Anadolu Türkçesi Döneminde Ortaya Konan Kuran Tercümeleri Üzerine”, *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi* 39 (2008).

örnek tercüme yapılmıştır.²²

Farklı çalışmalarda âyetlerin tercümesi sırasında kelimeye verilen bazı anlamların problematik yanının tespiti, yazarları, özel olarak bu âyetleri incelemeye sevk edebilmiştir. Bu bağlamda çeşitli yöntem önerileri ve çeviri denemelerinin yapıldığı çalışmalar ortaya konmuştur. Genelde bir kavramın; Kur'an öncesi, Kur'an'ın genel bağlamı ve âyetin geçtiği surenin içerisinde kullanımından hareketle bir anlamlandırma denemesi yapılmıştır.²³ Bunlar çeviri bilim, çeviri kuramı, kaynak dil- hedef dil, semantik metot, harfi ve tefsiri tercüme, parantez kullanımı gibi teknik meselelerin yanında; bağlam, çok anlamlılık, anlam daralması, umûm-husûs ve mutlak-mukayyed ifadeler, nüanslar, mübhem ifadeler, hadis kullanım gerekliliği, tekrar eden ifadeler gibi daha özel konular bağlamında da ele alınmıştır. Ayrıca yöntemin belli bir meâl üzerinden tartışıldığı ve eleştirildiği,²⁴ meâlcilik, meâlin bir tercüme olup olmadığı, ders ya da benzeri kitaplardaki âyet kullanımı, tarihi verileri yansıtmama, öğretmenlerin, din görevlilerinin meâl bilgisinin tespiti ve önerisini içeren çalışmalar da kaleme alınmıştır.²⁵

Problem ve yöntem bağlamında konunun tartışılması önem arz etmektedir. Çünkü Kur'an tercümesi ya da meâl kavramları belli bazı meseleleri içermektedir. Öncelikle Kur'an'ın ilahi bir kelam olması ve bir hitap olarak gelmesi bu meselenin önemli bir noktasıdır. Kur'an'ın Allah kelamı olması ve Arapça olarak gelmesi gibi özellikler, onun başka dile çevrilmesinde istenilen mesajın ortaya doğru bir şekilde konmasıyla ilgili bazı tereddütler oluşturmuştur. Yine bir söylemin Arapça ile de olsa yazıya geçirilmesi zaten bağlamsal noktada bazı hususlara dikkat edilmesini gerektirirken bir de bunun

---

²² Zekeriyâ Pak, "30. Cüzün Çevirisi ve Çeviri Üzerine Bazı Notlar", *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi 7* (2006); Mustafa Karagöz, "Kur'an'ı Anlama ve Tercümede Yöntem Sorunu- İsrâ Sûresi 38. Âyet Örneği-", *Bilimname: Düşünce Platformu 7/17* (2009); Faruk Gürbüz, "Bir Tercüme Sürecinde Mütercimi Yönlendiren Sebeplere Analitik Bir Bakış (Kureyş Sûresi Örneği)", *EKEV Akademi Dergisi 26* (2006).

²³ Ali Galip Gezgin, "Kur'an'ın Doğru Çevirisinde Tarihsel-Etimolojik Sözlüklerin Önemi", *Tabula Rasa: Felsefe-Teoloji 3/8* (2003); Zülfikar Durmuş, "Cahiliyye Döneminde Kullanılan ve Kur'an'da Geçen Bazı İfadelerin Çeviri Sorunu" (2011).

²⁴ Yusuf Topyay- Mürsel Ethem, "Son Çağrı Kur'an" İsimli Meâlin Çeviribilim Açısından Değerlendirilmesi", *Dinî Araştırmalar 23/59* (2020).

²⁵ Burhan Sümertaş, "İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitaplarında Kullanılan Âyet Çevirilerinin Anlaşılabilirlik Sorunu", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi 11/1* (2011); Muhammet Vehbi Dereli, "Gençlere Yönelik Dinî Yayıncılıkta Dil ve Terminolojinin Önemi- Kur'an Çevirileri Örneği-", *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* (2020); Osman Arpaçukuru, "Kur'an'ın Anlamlarının Türkçeye Aktarımı: Meâl mi? Tercüme mi?", *AİBÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi 8/2* (2020).

başka dile tercüme edilmesi ayrıca üzerinde durulması gereken bir durum halini almıştır. Diğer bir mesele ise çevirinin kendinden kaynaklı bazı durumlardır. Zira bir dile ait ifadelerin, deyimlerin, mecazların kullanımının çevrilen dildeki karşılığını iyi tespit etmek gerekmektedir. Ayrıca Kur’an’ın Arapçasındaki bazı özel durumlar da burada konu edilmektedir. Bunlara ek olarak zamanın ilerlemesiyle dildeki ve toplumdaki değişimler meâl yazımını zorlaştırmaktadır. Hal böyle olunca da eskiyi anlamanın zorlaşması dönem dönem Kur’an’ın yeniden tercüme edilmesini gündeme getirmiş ve eskinin dili yöntem açısından akademik çalışmalara konu olmuştur. Özetle, meâllerde meydana gelen sorunlardan hareketle yazım önerilerinin kaleme alındığı çalışmalarda birbiriyle bazı yönlerden örtüşen bazı yönlerden çelişen ilkelerin olduğu görülmektedir. Örneğin bir yazar parantezli meâlin gerekliliğini savunurken başka bir yazar bunun akışı bozduğunu düşünmüştür. Bu da meâl yazımında nesnel bir paradigma geliştirmenin mümkün olmadığını göstermektedir. Çünkü önerilen yöntemlerden biriyle bir çalışma kaleme alınsa da söz konusu olacak çalışma farklı bir göz tarafından başka meseleler üzerinden yeniden eleştiriye konu edinebilecektir.

2. Kur’ân’ın Farklı Dönemlerde ve Dillerde Çevirileri

Çeviri çalışmalarının bir yönü farklı dönemlerde ve farklı dillerde yapılan meâllerin incelenmesi, tanıtılması ya da değerlendirilmesi şeklinde olmuştur. Bu makalelerde eski Anadolu, Osmanlı ve Cumhuriyet döneminde meydana getirilen Kur’ân tercümelerine ilişkin incelemeler bulunmaktadır.²⁶ Müslümanların sınırlarının genişlemesiyle farklı toplumlar ile temasa geçmeleri, onlara İslam’ı anlatıp öğretme ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Bu durum tercüme faaliyetlerinin hızlanmasında oldukça belirleyici olmuştur. Sâmânoğulları emiri Mansur b. Nuh Sâmânî’nin emriyle oldukça erken bir dönem olan 350/961 yıllarında Kur’ân bir bütün olarak Farsçaya çevrilmiştir.²⁷ Bu sebeple Farsça, Kur’ân’ın Arapçadan ilk tercüme edildiği dil olması açısından önem arz etmektedir. Diğer taraftan Eski Anadolu dönemindeki tercüme ile ilgili de çeşitli makaleler kaleme alınmıştır. Bunlardan elde edilen bilgilere göre Eski Anadolu Türkçesi, kendisinden önceki eski Türk yazı dili ve sonrasında ortaya çıkacak olan Osmanlı Türkçesinden oldukça farklılık arz etmektedir. Ayrıca bu dönemde yapılan tercüme çalışmalarının çoğu dinî

²⁶ Gümüş, “Cumhuriyet Döneminde (1923-1960 Arası) Meâl Çalışmaları”; İbrahim Kemal Yıldırım, “Anadolu Sahasına Ait Türkçe İlk Kur’an Tercüme Üzerine Bir Bibliyografya Denemesi”, *Littera Turca Journal of Turkish Language and Literature* 5/4 (2019); Osman Keskiöğlü, “Fatih Devrine Ait İki Kur’an-ı Kerim Tercümesi”, *Vakıflar Dergisi* 4 (1958).

²⁷ Abdülkadir İnan, “Kur’an-ı Kerim’in Türkçe Tercemeleri Üzerinde Bir İnceleme”, *Makaleler ve İncelemeler* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1961), 7-8.

içeriklidir.²⁸

Makaleler incelendiğinde Türkçe tercümelelerin yanı sıra özellikle Kırgızca “*Iyık Kuran: Maanilerinin Kırgızça Kotormosu Mene* (Kutsal Kur’ân: Kırgızca Meâl)” isimli eser ile Kürtçe yazılmış “*Meâla Fîrûz Şerha Qur’ana Pîroz*” isimli eserin tanıtımı ve incelenmesinin ön plana çıktığı ve bu eserlere ait çalışmaların diğerlerine nazaran daha fazla olduğu görülmüştür. Bunun dışında az da olsa İngilizce, Almanca, Fransızca, İspanyolca, Urduca, Farsça, Azerîce, Çekçe, Harezmece ve Kazakça gibi dillerde yazılan meâller ile ilgili makaleler de kaleme alınmıştır.²⁹

3. Kavram ve Konu Özelinde Kur’ân Çevirileri

Çeviri hususunda yapılan çalışmalara baktığımızda bir kısmında, bir kavram ya da belirli bir konu üzerinden meâl dair inceleme yapıldığını görmekteyiz. Buna ek olarak bir sure ya da bir âyet özelinde çeviri problemleri ve âyetlerin anlamlandırılması bir meâl özelinde veya diğer meâllerle karşılaştırılmak suretiyle incelendiği çalışmalar da yapılmıştır.

Anlambilim manasına gelen semantik, 19. yüzyılın son zamanlarda ortaya çıkmış ve tefsir sahasında oldukça etkili olmuştur. Bu alanda çokça çalışmalar yapılmıştır. Kavram, anlam gibi konuların merkeze alındığı bu ilim; kelimelerin

---

²⁸ Mustafa Özkan, “Eski Anadolu Türkçesi Döneminde Yapılmış Kur’an Tercümeleleri”, *Tarihten Günümüze Kur’an’a Yaklaşımlar*, ed. Bilal Gökkır vd. (İstanbul: İlim Yayıma Vakfı Yayınları, 2010), 517-518.

²⁹ Abdülcélil Bilgin, “Hakikat ve Mecaz Bağlamında İngilizce Meâllerle İlgili Analitik Bir İnceleme”, *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 30/30 (2010); Yaşar Şimşek - Osman Fikri Sertkaya, “Horezm Türkçesi ile Yapılan Kur’an Tercümelelerinden Meşhed Nüshası Üzerine İlk Bilgiler -I”, *TEKE: Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi* 4/4 (2015); Ramazan Adıbelli, “İlk Fransızca Kur’an Tercümesi: Andre Du Ryer ve L’alcoran de Mahomet Adlı Eseri”, *Bilimname : Düşünce Platformu* 43 (Mart 2020); Abdurrahman Elmali, “İspanyolca Bir Kur’an Tercümesinin Tanıtım ve Tahlili”, *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4 (1998); Abdurrahman Birışık, “Urduca Kur’ân Tercümeleleri’nin Tarihi Gelişiminde Batı’nın Etkisi”, *İslâmî Araştırmalar* 16/3 (2003); Seyfullah Efe, “Kur’ân’ın Farsça’ya Tercümesi ve İlk Farsça Tefsirler”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/37 (2013); Erol Topal, “Kırgız Türkçesi Kur’an-ı Kerim Tercümesinde Dini Terimler”, *Türük: Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halk Bilimi Araştırmaları Dergisi* 7/16 (2019); Zofie Uçar, “Kur’ân-ı Kerim’in Çekçe Meâlleri Üzerine Tespitler”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 7/29 (2014); Haşim Özdaş, “Kürtçe Meâl-Tefsir Gelişim Süreci (Kurmançî Örneği)”, *e-Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi* 8/15 (2016); Şimşek - Sertkaya, “Horezm Türkçesi ile Yapılan Kur’an Tercümelelerinden Meşhed Nüshası Üzerine İlk Bilgiler-I”; Daniyar Samet, “20. Asırda Hazırlanan Kazakça Meâllerde Müteşâbih İfadelerin Çevirisi Problemi”, *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 25/3 (2021).

süreçte geçirdiği her türlü değişimi,³⁰ bağlı buldukları cümleleri ve bağlamı tespit etmeyi hedeflemektedir.³¹ Tefsir ilminde tamamen bu alana giren çalışmalar yapıldığı gibi bir kavram ya da konudan hareketle kelimenin anlam alanını ortaya koyan çalışmalar da mevcuttur. İlgili çalışmaların bir kısmının çeşitli kavramlar özelinde meâl denemesi ya da farklı meâller örnekleme seçilerek kavramın karşılaştırılması şeklinde ele alındığını görmekteyiz.³² Konu ve kavram özelinden yapılan bu çalışmaların odak noktası kavramın Türkçeye çevrilmesi ile ilgili olmuştur. Bu hususta kelimenin çevirisinde yapılan yanlışlıklar veya dikkat edilmesi gereken hususlar problem olarak ele alınmıştır. Genel olarak kelimenin çok anlamı olması, deyimsele ifade içermesi, Kur’ân öncesi kullanımı, Kur’ân’daki yabancı kelimeler, kavramın bağlamı ve fıkhi tartışmalara konu olmasının anlamlandırmada neden olduğu sorunlar merkezinde ele alınmıştır.³³ Bu tarz genel konuların yanı sıra tefsir sahasına dair vücûh-nezâir, mübhem, mücmel, tefsir ekolleri, aksâmü’l-Kur’ân, kıraat gibi konuların da meâl özelinde ele alındığını görmekteyiz.³⁴

Kur’ân çevirisi Arapçadan Türkçeye tercüme işi olduğu için iki dilin birbiri ile ilişkisi ve özellikle Arapçanın gramatik yapısının önemi ya da ondan kaynaklı tercüme problemleri de meâl çalışmalarının konusu olmuştur. Bu minvalde sözcük ve deyim hataları, harfi cer kullanımı, irab, nahiv, anlam ve anlatım bozuklukları, özne yanlışları, yüklem uyumsuzlukları, bağlaç kullanımı gibi

---

³⁰ Doğan Aksan, *Her Yönüyle Dil-Ana Çizgileriyle Dilbilim-* (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2015), 30.

³¹ Frank Robert Palmer, *Semantik*, çev. Ramazan Ertürk (Ankara: Fol, 2020), 141.

³² Konumuz meâller üzerine yapılan çalışmaların incelenmesini hedeflediği için sadece semantik analizin yapıldığı çalışmaları bu kapsama dahil etmeyeceğiz.

³³ Talip Türcan, “Fikhî Tartışmaların Kur’an Çevirilerine Etkisi -Muhsanât Kelimesine İlişkin Çeviriler Bağlamında Bir Örnekleme-”, *Kur’an Meâlleri Sempozyumu -Eleştiriler ve Öneriler- II 24-26 2003 İzmir* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007); Selim Türcan, “Hûd Suresi 87. Âyette Geçen ‘Salât (Uke)’ Kelimesi Örneğinden Hareketle Genel Bir Çeviri Eleştirisi”, *Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4/7-8 (2005); Emrullah İşler, “Fitne Katilden Beter mi? -Fitne Kelimesi ve Türkçe’ye Çeviri Sorunu-”, *İslâmiyat II* 2 (1999); Yunus Ekin, “Etimolojik Anlamın Kur’an Çevirileri Açısından Konumu ve Sınırları”, *Usul İslam Araştırmaları* 2/2 (2004); Süleyman Narol, “İnsan Kelimesinin Kur’an’daki Kullanımları Bağlamında Meâllere Eleştirel Bir Yaklaşım”, *Bilimname* 35 (2018).

³⁴ Habip Gül, “Kur’ân Çevirilerinde Vucûh-Nezâir İlminin Önemi”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 11/59 (2018); Osman Kara, “Kur’an’daki Mübhem İfadelerin Çeviri Sorunu”, *Tasavvur / Tekirdağ İlahiyat Dergisi* 4/1 (2018); Şükrü Aydın, “Kur’ân’daki Yeminlerde (Aksamu’l-Kur’ân) Çeviri/Anlama Problemi ve Alternatif Muhammed Esed Çevirisi”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 9/46 (2016); Ali Karataş - Gökhan Atmaca, “Mücmel Âyetlerin Tercümesinde Kur’an Bütünlüğünü Dikkate Alma”, *Genç Mütefakkirler Dergisi* 2/1 (2021).

konular ilgili çalışmalarda öne çıkmıştır.³⁵

İncelenen bazı makalelerde tek başına bir surenin ya da seçilen bir âyetin farklı bağlamlarda ele alındığını görmekteyiz.³⁶ Bunlara ek olarak namaz surelerinin ve ilk dokuz surenin ele alındığı çalışmalar da mevcuttur. Bazılarında genel bir perspektif üzerinden bir konu tartışılırken bazılarında bir meâl üzerinden ya da seçilen birkaç farklı meâlin karşılaştırılmasıyla âyetler incelenmiştir. Burada tercih edilen âyetleri incelediğimizde genel olarak o âyetin farklı şekillerde anlaşılmasının belli problemlere yol açtığını ve bunu problematik alan olarak seçen yazarların bu sorunu gidermeye çalıştıklarını söyleyebiliriz. Bu tarz çalışmaların önerilerini toplu bir şekilde söylemek gerekirse; bir meâl yapılırken ilgili âyetteki kelimelerin tarihsel süreçleri ve dilbilimsel kullanımları incelenmeli, âyetin sebep-i nüzul ve tefsiri bilgileri, hadislerin kullanımının da dahil olduğu tarihsel bağlamı dikkatli bir şekilde ortaya konmalı, yine âyette geçen hususlarla ilişkili olan arkeoloji, tarih, siyaset bilimi gibi diğer ilim dalları ile de irtibat kurularak tüm veriler tespit edilip iyi analiz edilmelidir.³⁷

---

³⁵ M. Edip Çağmar, "Cer Harfi Olan 'Hatta' Hakkındaki Görüşlere ve Türkçe Kur'an Meâllerindeki Tercümelerine Bir Bakış", *İslâmî Araştırmalar* 17/3 (2004); Cemal Işık, "Bazı Meâller Çerçevesinde İsm-i Mevsûllerin Tercüme Problemi", *EKEV Akademi Dergisi - Sosyal Bilimler* - 20/66 (2016); Abdülcilil Bilgin, "İsm-i Fâil Sigalarının Çevirisi Üzerine", *Yakın Doğu Üniversitesi İslam Tetkikleri Merkezi Dergisi* 1/2 (2015); Hakim Özdaş, "Kur'ân Tercümelerinde İltifât Sanatının Çeviri Sorunu", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İlahiyat Tetkikleri Dergisi (İLTED)* 53 (2020).

³⁶ Bakara suresinin tamamının olduğu bir çalışma ile 36, 54, 102, 183-187, 184, 206, 286. âyetlerinin incelendiği çalışmalar vardır. Yine Kureyş 16, İsrâ 38 ve 111, Hac 15, Âl-i İmrân 7, 13 ve 110, Kehf 38, Rahmân 7-9, Kâmer 55, Yûsuf 24, A'râf 189-190, Yâsîn 38, Hûd 87, Nebe 33, Mü'min 60, Furkan 77 âyetleri müstakil çalışmalara konu olmuştur. Bunun yanı sıra Fâtîha, İhlas, Yunus, Fecr sureleri de benzer bağlamda incelenmiştir.

³⁷ Ahmet Keleş, "Kuran Meâli - Hadis İlişkinin Önemi: Mü'min:40/60 ve Furkan:25/77 Âyetleri Örneği", *Siyer Araştırmaları Dergisi* 3 (2018); Şükrü Aydın, "Bakara Sûresi 102. Âyetinin Farklı Çeviri ve Yorumları Üzerine", *Journal of Islamic Research* 31/2 (2020); Mesut Erdal, "Kur'an Meâllerinde Hakikat-Mecaz İkilemi-Bakara Suresi, 54. Âyet Bağlamında-", *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınlar* 8/2 (2006); Cahit Ezerbolatoğlu, "Bir Âyet Meâli ve Meâllerin Hali Pür Melali", *Eskiyeni: Anadolu İlahiyat Akademisi Araştırma Dergisi* 6 (ts.); Yahya Yaşar, "Nebe 78/33. Âyetin Çevirilerine Eleştirel Bir Yaklaşım", *The Journal of Academic Social Science Studies [JASSS]* 85/14 (2021); Ahmet İnan, "Bir 'Meâl Metodolojisi' Oluşturmak İçin Öneriler", *Kur'an Meâlleri Sempozyumu -Eleştiriler ve Öneriler-II 24-26 2003 İzmir* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007); Mustafa Öztürk, "Kur'an Meâllerindeki Ciddi Hatalar Üzerine - Yunus Suresi Örneği-", *İslâmiyât* 7/4 (2005).

4. Kişi ve Eser Bazında Yapılan Çalışmalar

Meâl çalışmalarının bir kısmı farklı müfessir ve mütercim eserlerini konu edinen makalelerden oluşmaktadır. Bunlardan özellikle, Muhammed Esed, Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, Mehmet Akif Ersoy ve Hasan Basri Çantay gibi isimler ve onların meâllerine ilişkin çalışmalar yapılmıştır.

Bahsi geçen isimlerden Muhammed Esed, yaşadığı bazı tecrübeler, geçirdiği değişimler ve Kur’ân ile ilgili ortaya koyduğu farklı düşünceler sebebiyle 20. yüzyıl İslam düşüncesi açısından özgün bir şahsiyet olarak düşünülmüştür. Yahudî asıllı bir âlim olan Esed³⁸ İslamiyete girişinden sonra “The Message of the Qur’ân” ismiyle İngilizce bir meâl kaleme almış ve bu eser daha sonra Türkçeye çevrilmiştir.³⁹ Söz konusu özellikleri nedeniyle onun meâlî çalışmalara konu olmuştur. Esed’in çeviri yönteminin değerlendirilmesi, fitne kavramına yaklaşımı, aksâmü’l Kur’ân’ı anlayış ve çeviri biçimi, Kur’ân’daki mucize ve olağanüstü olayları yorumlama şekli makalelerde öne çıkan konulardandır.⁴⁰ Ayrıca herhangi bir delil olmaksızın âyetlerin hakiki manalarını bırakıp mecazi manalara yönelmesi, kaynaklara atıflarda bulunurken bazı hatalar yapması, bazı kavramlara yanlış anlamlar yüklemesi gibi hususlarda Esed’e yönelik eleştirel çalışmalar da mevcuttur. Bunların yanı sıra İngilizce olarak kaleme alınan eserin haricinde, onun Türkçeye yapılmış olan tercümesinin tam olarak orijinalini yansıtmamasına ilişkin tenkitlerde bulunulmuştur.⁴¹

Batıda meydana gelen gelişmelerin de etkisiyle Osmanlı’nın son zamanlarında basın-yayın ve eğitim-öğretim sahalarında birçok değişim meydana gelmiştir. Buna paralel olarak Kur’ân-ı Kerîm yetkin olmayan kişiler tarafından tercüme edilmiş ve bu durum bazı haklı endişelere sebep olmuştur. Böylece TBMM’de bu konuyla ilgili bir çalışmanın yapılmasının ardından Mehmet Akif’e meâl,

---

³⁸ Kemal Kahraman, “Muhammed Esed (Leopold Weiss)”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2020), 30/523.

³⁹ İbrahim H. Karlı, “Çeviri Kuramları Açısından Muhammed Esed’in Çeviri Yöntemi ve Değerlendirilmesi”, *İslâmî Araştırmalar* 17/1 (2003), 96; İsmail Çalışkan, “Muhammed Esed”, *Doğu’dan Batı’ya Düşüncenin Serüveni: Medeniyet Projelerinin İnşa Sürecinde Çağdaş İslâm Düşüncesi*, ed. Bayram Ali Çetinkaya (İstanbul: İnsan Yayınları, 2015), 10/562.

⁴⁰ İbrahim H. Karlı, “Çeviri Kuramları Açısından Muhammed Esed’in Çeviri Yöntemi ve Değerlendirilmesi”, *İslâmî Araştırmalar* 17/1 (2003); Mustafa Öztürk, “Muhammed Esed’in ‘Meâl-Tefsir’inde Bâtînî Te’vil Olgusu”, *İslâmî Araştırmalar* 16/1 (2003); İshak Özgel, “Kur’ân’daki Olağanüstü Olayları Yorumlaması Ekseninde Muhammed Esed’in ‘Âyet’ Kelimesi Çevirisi Üzerine”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19 (Şubat 2007).

⁴¹ Yusuf Işıcık, “Kur’an Tercemesinde Dikkat Edilmesi Gereken Bazı Hususlar ve Muhammed Esed Meâlî’ne Genel Bir Bakış” (2007); Mahmut Ay, “Muhammed Esed’in The Message Of The Qur’an’ın Türkçe Çevirisinin Tenkidi”, *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 10/3 (2010).

Elmalılı Hamdi Yazır'a ise tefsir yazma görevi verilmiştir. Ancak bazı siyasi durumlar ve meâlin Kur'ân yerine konulup namazların bununla kıldırılacağı endişesi Akif'i bu işi yapmaktan vazgeçirmiştir. Onun bu tutumunun neticesinde meâlin yazılması da Hamdi Yazır'a verilmiştir.⁴² Elmalılı, Kur'ân'ın edebi bir metin olması sebebiyle başka bir dile çevrilmesinin mümkün olmayacağından hareketle "eksik olarak çevirmek" anlamında meâl kelimesini tanımlamış ve bu ifade, kendisinden sonra birçok kişi tarafından kullanılmıştır.⁴³ Onun Kur'ân çevirisindeki bu yönü; eserine dair özellikler, dil-anlam bağlamında çeviri tarzı, eserin anlam merkezli tercüme açısından incelenmesi ve müellifin bazı problemlere yaklaşımı gibi konularda birçok çalışma yapılmasına olanak tanımıştır.⁴⁴

Elmalılı ile aynı dönemde yaşayıp öne çıkan Mehmet Akif de meâl konusunda yapılan çalışmalarda en çok bahsi geçen isimlerdendir. Tanzimat'tan itibaren Türkçe konusunda sadeliği ve yetkinliği nedeniyle Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Kur'ân tercümesi için Akif'e teklifte bulunmuş olabileceği düşünülmektedir.⁴⁵ Akif, eserini tamamlamasına rağmen çalışmasını teslim etmemiştir. Mısır'dan Türkiye'ye geldiği sırada arkadaşı Mehmed İhsan Efendi'ye geri dönmediği takdirde tercümesinin yakılmasını vasiyet etmiş olsa da İhsan Efendi Akif'in meâlini yakmamış, el yazısı ile bir nüshasını çıkarmış ve daha sonra oğluna yakılmasını vasiyet etmiştir.⁴⁶ Yakılmış olmasına rağmen yazılan makalelerde Akif'in meâlinin bazı nüshalarının günümüze nasıl ulaştığı, eserin dil ve üslup özellikleri, Kur'ân'da zikri geçen diğer din ve kültürlerle dair meâl-yorum tekniği, meâlin şiirsellik açısından incelenmesi, kullandığı deyimler/gündelik dil örnekleri ve son olarak Elmalılı'nın eseriyle karşılaştırılması gibi konular yer almaktadır.⁴⁷

---

⁴² Mustafa Özel, "Elmalılı'nın Meâlinin Bazı Özellikleri", *Diyanet İlmî Dergi*, (2012), 554.

⁴³ İbrahim H. Karslı, "Tefsirî (Anlam Merkezli) Tercüme açısından M. Hamdi Yazır'ın Meâl Tarzı", *Elmalılı Hamdi Yazır Sempozyumu* (Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 2015), 41.

⁴⁴ Özel, "Elmalılı'nın Meâlinin Bazı Özellikleri"; Zülfikar Durmuş, "Elmalılı'nın Meâlinde Çok Anlamlılık Problemine Yaklaşımı (Lafız-Mana İlişkisi)", *Diyanet İlmî Dergi* 51/3 (2015); Karslı, "Tefsirî (Anlam Merkezli) Tercüme açısından M. Hamdi Yazır'ın Meâl Tarzı".

⁴⁵ Murat Küçük, "Mehmet Âkif Ersoy'un Kur'an Meâlinin Dil Özellikleri", *Türkoloji Dergisi* 26/1 (2022), 76.

⁴⁶ Dia, "Mehmed İhsan Efendi", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Ozan Yayıncılık, 2003), 28/490-491.

⁴⁷ Mehmet Ünal, "Bir Mukâvele'nin Serencâmı: Mehmed Akif'in Akim Kalan Meâli Üzerine", *Diyanet İlmî Dergi* 44/1 (2008); Bedri Mermutlu, "Mermutlu, Bedri Mehmet Akif'in Yazmış Olduğu Meâlin Sessiz Muhafızı: Mustafa Runyun", *Direnen Meâl Akif Meâli Uluslararası Sempozyum*, ed. Recep Şentürk (İstanbul: Mahya Yayıncılık, 2016); Mermutlu, "Mermutlu, Bedri Mehmet Akif'in Yazmış Olduğu Meâlin Sessiz Muhafızı: Mustafa Runyun"; Hayati Develi

Cumhuriyet tarihi boyunca Kur’ân’ın Türkçe çevirilerinin en önemlilerinden biri de aynı dönemde yaşayan Hasan Basri Çantay’ın “Kur’ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm” isimli açıklamalı bir Kur’ân tercümesidir. Çantay eserin ön sözünde, Kur’ân’ın tercüme edilmesinin zorluklarından bahsetmiş ve kendi tercümesinin özelliklerini ön üç madde halinde sıralamıştır.⁴⁸ Bu eser, Kur’ân metninin lafızlarına bağlı kalınarak kelimesi kelimesine, harfi harfine çevrilerek literatürde “harfî tercüme” şeklinde adlandırılan bir meâldir.⁴⁹ Meâl, metne bağlı kalınarak gerekli yerlerde parantez ve dipnotlar kullanılarak hazırlanmış, bu yönüyle parantezli meâllerin ilk örneği olmuştur.⁵⁰ Bununla beraber eserde parantez içi birçok açıklama mevcut olması sebebiyle eserin bazı eleştirilere maruz kaldığı görülmektedir.⁵¹ Döneminde ilgili tercümesiyle oldukça ön plana çıkan Çantay’ın eseriyle alakalı; inanç konularına yaklaşımı ve itikadi görüşleri, ahkam âyetlerini yorumlaması, tefsirindeki tasavvufi ve işari yorumları, ilmi tefsir içeren yönleri, kıraat farklılıklarının anlama yansımaları gibi birçok konuda çalışmalar yapılmıştır.⁵² Yukarıda değindiğimiz isimler eser bazlı çalışmalarda hakkında en çok makale yazılan çalışmalardır. Bu şahsiyetlerin dışında da birçok meâl hakkında⁵³ değerlendirmeler yapıldığı

- Ahmet Isparta, “Âkîf’in Meâlî’nde Deyimler ve Gündelik Dilin Örnekleri”, *Direnen Meâl Akif Meâlî Uluslararası Sempozyum*, ed. Recep Şentürk (İstanbul: Mahya Yayıncılık, 2016).

⁴⁸ Ziya Şen, “Hasan Basri Çantay’ın Hayatı ve ‘Kur’ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm’ Adlı Eserinin Genel Özellikleri”, *Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/1 (2016), 9.

⁴⁹ Karslı, “Hasan Basri Çantay’ın Kur’an-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm’deki Tercüme Metodu”.

⁵⁰ Gülgün Yazıcı, “Hasan Basri Çantay’dan Yaşar Nuri Öztürk’e Kur’an Meâllerinde Türkçenin Serüveni”, *Kur’an Meâlleri Sempozyumu -Eleştiriler ve Öneriler- (II)*, ed. Ömer Dumlu vd. (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007), 383.

⁵¹ Hatice Merve Çalışkan Başer, “Hasan Basri Çantay’ın Meâlî ile İlgili Yapılan Çalışmaların Yönelimleri”, *Geçmişten Günümüze Balıkesir’in Kültürel Mirası*, ed. Mehmet Bayyigit vd. (Konya: Palet Yayınları, 2022), 5/95-96.

⁵² Hacı Önen, “Kıraat Farklılıklarının Meâllere Yansımaları: Hasan Basri Çantay Ve Kur’an Yolu Meâlleri Örneği”, *The Journal of Academic Social Science Studies* 54 (2017); Mahmut Ay, “Hasan Basri Çantay’ın ‘Kur’ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm’ İsimli Eserinde Tasavvufî Yorumlar”, *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13 (2015); Halis Demir, “Hasan Basri Çantay’ın Meâlînde Ahkâm Âyetlerinin İzahı”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 25 (2015); Recep Önal, “Hasan Basri Çantay’ın İnanç Konularına Yaklaşımı: ‘Kur’ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm’ Üzerine Fenomeno-Teolojik Analizler”, *Kelam Araştırmaları* 13/1 (2015); Çalışkan Başer, “Hasan Basri Çantay’ın Meâlî ile İlgili Yapılan Çalışmaların Yönelimleri”.

⁵³ Bu kapsamda Muhammed Hamîdullah, Ömer Rıza Doğrul, Ömer Nasuhi Bilmen, Suat Yıldırım, Mustafa Öztürk, Mevlana Muhammed Ali, Yusuf Işıcık, Mustafa Sağ, Ahmed Davudoğlu, Talat Koçyiğit, Salih Akdemir gibi isimlerin yazdıkları meâller ile ilgili çalışmalar yapılmıştır. Yine diyanet işleri başkanlığının komisyon ile çıkardığı Kur’an Yolu isimli eser de farklı çalışmalara konu olmuştur.

görülmüştür.⁵⁴

Meâl yazan kişilerin çalışmaları özel olarak değerlendirilmelerinin yanı sıra karşılaştırılmalı olarak da incelenmiştir. Bu tarz makaleler, iki veya daha fazla eserin dikkat çekici kısımlarını ya da yöntemlerini karşılaştırmalı olarak ortaya koymaktadır. Örneğin Muhammed Esed'in Elmalılı ve Ömer Rıza Doğrul ile, Elmalılı'nın Hasan Basri Çantay ile, yine Elmalılı'nın Mehmet Akif ile, Süleyman Ateş'in Abdullah Parlıyan ile karşılaştırmalı olarak incelendiği makaleler vardır. Burada karşılaştırmaların aynı dönemde yaşayan yazarların farklılaştığı noktaları ya da farklı dönemde yaşamış olanların ortaya koyduğu değişimleri göstermek amacıyla da yapıldığını görmekteyiz. Örneğin Esed'in aynı dönemde yaşamış olan Elmalılı ve Ömer Rıza Doğrul ile bir karşılaştırması yapılmıştır.⁵⁵ Bir kısım çalışmalarda ise herhangi bir problem ortaya koymadan ve karşılaştırılacak âyetlerin hangi amaçla seçildiği belirtilmeden karşılaştırmalar da yapılmıştır. Öte yandan bazı mukayeseler tamamen birbirine zıt görüşlerde yazılmış olan meâller hakkındadır. Buna örnek olarak Çantay'ın Yaşar Nuri Öztürk ile karşılaştırılması verilebilir. Çantay harfi tercüme metoduna göre eserini hazırlayıp parantezli meâllerin ilk örneğini teşkil ederken, Öztürk tamamen parantezli meâllere bir tepki olarak eserini

---

⁵⁴ Zülfikar Durmuş, "Muhammed Hamîdullah'ın Aziz Kur'an Adlı Meâli Üzerine Tetkikler", *Kur'an Meâlleri Sempozyumu -Eleştiriler ve Öneriler- (24-26 Nisan 2003, İzmir)* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007); Ali Akpınar, "Ömer Rıza Doğrul (1893-1952) ve 'Tanrı Buyruğu' Eseri ve Meâl Dünyasına Katkısı", *Kur'an Meâlleri Sempozyumu -Eleştiriler ve Öneriler- (24-26 Nisan 2003, İzmir)* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007); Zülfikar Durmuş, "Mustafa Öztürk'ün 'Kur'an-ı Kerim Meâli' İsimli Eserinin Analizi", *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi [Mesned İlahiyat Araştırmaları Dergisi] 1/1 (2010)*; Topçay - Ethem, "Son Çağrı Kur'an" İsimli Meâlin Çeviribilim Açısından Değerlendirilmesi"; Bu isimlere ek olarak Bedri Noyan ve Prof. Dr. Nusret Çam'ın eserlerinin manzum olması bakımından dikkat çekmektedir. Bk. Hüseyin Elmalı, "Doç. Dr. Bedri Noyan ve Kur'an-ı Kerim (Türkçe-Şiir) Adlı Manzum Meâli Üzerine Bir Değerlendirme", *Kur'an Meâlleri Sempozyumu -Eleştiriler ve Öneriler- (24-26 Nisan 2003, İzmir)* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007); Alim Yıldız, "Prof. Dr. Nusret Çam'ın 'Şiir Diliyle Kur'an-ı Kerim Meâli' Münasebetiyle Kur'an'ın Şiirle Meâli Üzerine", *Kur'an Meâlleri Sempozyumu -Eleştiriler ve Öneriler- (24-26 Nisan 2003, İzmir)* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007) .

⁵⁵ Mustafa Akçay, "M. Esed'in 'Sünnetullah, Fitratullah, Sıbgatullah, Bezm-i Elest (Misak) ve Fetret' Kavramlarını Anlamlandırışı ve M. Hamdi Yazır ile Ö. Rıza Doğrul Meâlleriyle Karşılaştırılması", *Kur'an Meâlleri Sempozyumu -Eleştiriler ve Öneriler- (24-26 Nisan 2003, İzmir), 2007* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007), 1/349; Muhittin Akgül, "Anlaşılmaz Olması Açısından M. Akif Ersoy'un Meâli ve Elmalı'yla Mukayesesi", *Direnen Meâl Akif Meâli Uluslararası Sempozyum*, ed. Recep Şentürk (İstanbul: Mahya Yayınları, 2016), 138, 157-159; Hasan Yılmaz, "Elmalılı ve Çantay'ın 'Mukaddimeleri' Özelinde 'Çeviri Olgusu' ve 'Kur'an Meâllerine' Dair", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 30 (2008).

kaleme almıştır. Öztürk parantezli meâlleri eleştirmiş olsa da kendisi de aynı tenkitlere maruz kalmıştır. Çünkü diğer meâllerdeki parantezler onda eğik bir çizgi olarak kullanılmış, yorum eklediğini söylemesine rağmen âyetlere üç dört değişik anlam vermek suretiyle tercihi okuyucuya bırakarak aslında yine bir görüş bildirmiş sayılmaktadır.⁵⁶

Görüldüğü üzere gerek çağdaş olmaları sebebiyle gerekse ortak ve zıt özellikleri baz alınarak meâl ve tercümelere yönelik karşılaştırmalı çalışmalar yapılmıştır. Bunlar meâllerdeki bazı eksikliklerin tespit edilebilmesi ve biz muhataplar tarafından mesajın daha doğru anlaşılması açısından oldukça önem arz etmektedir. Öte yandan âyetler belirli bir probleme göre seçilmeli ve hangi hususların mukayese edileceğinin ya da karşılaştırma yapılacak meâllerin ne bağlamda seçildiğinin açık bir şekilde ortaya konması gerekmektedir. Bu dikkate alınmadığında yapılan çalışma âyetleri farklı meâllerde bir arada görmenin dışında bir bakış açısı sunamayacaktır.⁵⁷

Sonuç

Kur’ân, Hz. Muhammed’e vahyedilmiş, sonra kâtipler aracılığıyla yazıya geçirilmiş ve nazil olan âyetler Peygamber tarafından muhatabın anlayacağı şekilde açıklanmıştır. İslam coğrafyasının genişlemesi ve farklı kültürden insanların Müslüman olması Kur’ân’ın ana metninin tam olarak anlaşılmasına sebep olmuş ve başka dillere çevrilme zaruretini doğurmuştur. Kur’ân’ın tercüme edilme faaliyeti X. yüzyıl başlarında ilk olarak Farsçaya çevrilmesiyle başlamış, daha sonra başta Türkçe olmak üzere diğer dillerin de eklenmesiyle devam etmiş ve günümüze birçok Kur’ân çevirisi ulaşmıştır. Kur’ân tercümesi konusunda yazılan makalelerde birçok mesele tespit edilmiştir. Bu çalışmalar incelendiğinde öne çıkan konuların; çeviride problemler ve yöntem denemeleri, çevirinin yapıldığı dönem ve çeviri dili, kavram ve konu özelinde sure ve âyet tercümelere, kişi ve eser bazında yapılan incelemeler özelinde yapıldığı görülmüştür.

Bir dilin topluma ve zamana bağlı olarak değişkenlik göstermesi, değişen dilin eskinin dilini anlamadaki yetersizliği, sözlü kültürün sonradan yazıya aktarılması gibi problemler bir dilin başka dile çevrilmesinde ortaya çıkmaktadır. Örneğin Arapçada kullanılan bir deyim aynı anlam ile Türkçede açıklayıcı bir mana ifade etmeyebilir. Zikredilen hususlar sebebiyle bu durum akademik çalışmalara konu olmuştur. Bu sebeple çeviride problemleri ele alan ve çeşitli yöntem öneri ve denemesi sunan makaleler kaleme alınmıştır.

⁵⁶ Yazıcı, “Hasan Basri Çantay’dan Yaşar Nuri Öztürk’e Kur’an Meâllerinde Türkçenin Serüveni”, 383, 387-388.

⁵⁷ Çalışkan Başer, “Hasan Basri Çantay’ın Meâli İle İlgili Yapılan Çalışmaların Yönelimleri”, 5/105.

İncelenen çalışmalarda çeviri yaparken Kur'ân kelimelerinin tarihsel süreçleri ve dilbilimsel kullanımları göz önünde bulundurularak tefsire dair bilgileri harmanlaması ve tarihi arka planı ihmal etmeden bir anlam ortaya konulması şeklinde önerilerin bulunduğu tespit edilmiştir. Yine âyette bahsedilen hususlarla alakalı olan diğer ilim dalları ile de ilişkilendirilerek tespitler yapılması mesajın daha iyi anlaşılması açısından önem arz etmektedir. Yapılan çalışmalarda yazarların bugüne kadar yapılmış olan tercüme ve meâllere dair bazı yapıcı eleştirilerde bulunduğu görülmektedir. Bu öneriler, her yazar problemi farklı perspektiften ele aldığı için, nesnel bir çeviri yöntemi ortaya koyamamaktadır. Öne sürülen bir yöntem denense de başka bir araştırmacı başka bir problemle o yöntemi eleştirebilecektir. Bunlar, ilgili çalışmanın tabiatından kaynaklı olmakla birlikte literatüre zenginlik sunmaktadır.

Makalelerin bir kısmı Anadolu, Osmanlı ve Cumhuriyet döneminde yapılmış meâllere ilişkin çalışmaları incelemiştir. Bunun yanı sıra özellikle Kırgızca ve Kürtçe meâl üzerinde yazılan makaleler fazla olsa da İngilizce, Almanca, Fransızca, İspanyolca, Urduca, Farsça, Azerîce, Çekçe, Harezmece ve Kazakça Kur'ân tercümelerine ilişkin çalışmalar da bulunmaktadır. Bunlar Kur'ân'ın farklı dillerdeki çevirilerini tanıma ve bu dillerdeki çevirilerin öne çıkan özelliklerini tespit etmek noktasında faydalıdır. Makalelerde genel olarak Mehmet Akif, Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, Hasan Basri Çantay ve Muhammed Esed olmak üzere dört ismin öne çıktığı görülmüştür. Mehmet Akif, bazı ibadetlerin Türkçe yapılacağına dair duyduğu kaygı sebebiyle meâlini tamamlamasına rağmen yakılmasını istemiştir. Yine de elimize ulaşan bazı kısımlarındaki dil üslubu ve Türkçedeki yetkinliğini üst seviyede kullanması ile dikkat çekmiştir. Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, resmi olarak vazifelendirilmiş ve oldukça geniş ihtivalı tefsir/meâl telif etmiştir. Cumhuriyet dönemi ilk meâl örneği olması açısından da ilgi odağı olmuştur. Hasan Basri Çantay ise harfî tercüme metodu ile metne bağlı kalıp gerekli yerlerde parantez ve dipnotlar kullanarak hazırlamış olduğu meâli ile parantezli meâl yazan ilk müellif olmuştur. Yahudi olup sonra İslam'a geçen Muhammed Esed'in İngilizce yazdığı meâlin Türkçe'ye çevrilip büyük etki yaratması onun da hakkında çokça konuşulmasına imkan vermiştir. Dolayısıyla bu aktarılanlar, söz konusu isimlerin diğerlerine nazaran ön plana çıkmasının sebepleri olarak sayılabilir. Bunlara ek olarak aynı dönemde yaşayan yazarların farklılaştığı noktaları ya da farklı dönemde yaşamış olanların ortaya koyduğu değişimleri göstermek amacıyla yapılan karşılaştırmalı meâl çalışmaları da bulunmaktadır. Burada hem aynı dönemde yaşayan yazarların farklılaştığı noktaları görmek hem de farklı çağda yaşamış yazarların değişimlerini tespit etmek için çalışmaların yapıldığını görmekteyiz. Buna rağmen gerek konu gerek âyet seçiminde herhangi bir problematiğe dayanmadan karşılaştırmaların yapıldığı çalışmalar da vardır. Âyetlerin bir probleme göre seçilmesi, kıyaslama yapılacak meâllerin neye göre karşılaştırıldığına açık bir

şekilde ortaya konması meseleleri daha yapıcı ve yararlı bir şekilde görmeye imkan verecektir.

Kaynakça

- Adıbelli, Ramazan. “İlk Fransızca Kur’an Tercümesi: Andre Du Ryer ve L’alcoran de Mahomet Adlı Eseri”. Bilimname : Düşünce Platformu 43 (Mart 2020).
- Akçay, Mustafa. “M. Esed’in ‘Sünnetullah, Fitratullah, Sıbgatullah, Bezmi-i Elest (Misak) ve Fetret’ Kavramlarını Anlamlandırışı ve M. Hamdi Yazır ile Ö. Rıza Doğrul Meâlleriyle Karşılaştırılması”. Kur’an Meâlleri Sempozyumu-Eleştirel ve Öneriler- (24-26 Nisan 2003, İzmir), 2007. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007.
- Akçay, Yusuf. “Kur’an’ın İlk Türkçe Tercüme ve Mustafa Bin Muhammed’in İhlâs Suresi Tefsiri”. Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi 5 (2012).
- Akgül, Muhittin. “Anlaşılar Olması Açısından M. Akif Ersoy’un Meâli ve Elmalı’yla Mukayesesi”. Direnen Meâl Akif Meâli Uluslararası Sempozyum. ed. Recep Şentürk. İstanbul: Mahya Yayınları, 2016.
- Akpınar, Ali. “Ömer Rıza Doğrul (1893-1952) ve ‘Tanrı Buyruğu’ Eseri ve Meâl Dünyasına Katkısı”. Kur’an Meâlleri Sempozyumu -Eleştirel ve Öneriler- (24-26 Nisan 2003, İzmir). Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007.
- Aksan, Doğan. Her Yönüyle Dil-Ana Çizgileriyle Dilbilim-. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2015.
- Aliyeva, Röya. “Kur’an-ı Kerim’in Tercümesi Meselesi ve Meâl Tarihi”. Bakı Devlet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nin Elmi Mecmuası 25 (2016).
- Arpaçukuru, Osman. “Kur’an’ın Anlamlarının Türkçeye Aktarımı: Meâl mi? Tercüme mi?” AİBÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi 8/2 (2020).
- Ata, Aysu. “Rylands Nüshası Kur’an Çevirisi ve Farsça Çevirinin Önemi”. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi 19/1 (ts.), 2004.
- Ay, Mahmut. “Hasan Basri Çantay’ın ‘Kur’ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm’ İsimli Eserinde Tasavvufî Yorumlar”. İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 13 (2015).
- Ay, Mahmut. “Muhammed Esed’in The Message Of The Qur’an’ının Türkçe Çevirisinin Tenkidi”. Marife Dini Araştırmalar Dergisi 10/3 (2010).
- Aydar, Hidâyet. “Dünya Dillerindeki Kur’ân Tercüme Üzerine İstatistiksel Bir Değerlendirme”. Tafsir Dergisi 2/1 (2022).
- Aydar, Hidâyet. “Yaygınlık Bakımından Meâllerimiz ve Meâller Üzerinde İstatistiksel Bir Değerlendirme”. SM İlimi Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi 5 (2015).
- Aydın, Şükrü. “Bakara Sûresi 102. Âyetinin Farklı Çeviri ve Yorumları Üzerine”. Journal of Islamic Research 31/2 (2020).
- Aydın, Şükrü. “Kur’ân’daki Yeminlerde (Aksamu’l-Kur’ân) Çeviri/Anlama Problemi ve Alternatif Muhammed Esed Çevirisi”. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi 9/46 (2016).

- Başkan, Ömer. “Çevirinin Temel Nitelikleri Bağlamında Kur’an Çevirisinde Yöntem Sorunu Üzerine”. Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 7/14 (2008).
- Bilgin, Abdülcelil. “Hakikat ve Mecaz Bağlamında İngilizce Meâllerle İlgili Analitik Bir İnceleme”. Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 30/30 (2010).
- Bilgin, Abdülcelil. “İsm-i Fâil Sigalarının Çevirisi Üzerine”. Yakın Doğu Üniversitesi İslam Tetkikleri Merkezi Dergisi 1/2 (2015).
- Birişik, Abdurrahman. “Urduca Kur’ân Tercümeleleri’nin Tarihi Gelişiminde Batı’nın Etkisi”. İslâmî Araştırmalar 16/3 (2003).
- Çağmar, M. Edip. “Cer Harfi Olan ‘Hatta’ Hakkındaki Görüşlere ve Türkçe Kur’an Meâllerindeki Tercümelerine Bir Bakış”. İslâmî Araştırmalar 17/3 (2004).
- Çalışkan Başer, Hatice Merve. “Hasan Basri Çantay’ın Meâli İle İlgili Yapılan Çalışmaların Yönelimleri”. Geçmişten Günümüze Balıkesir’in Kültürel Mirası. ed. Mehmet Bayyığıt vd. Konya: Palet Yayınları, 2022.
- Çalışkan, İsmail. “Muhammed Esed”. Doğu’dan Batı’ya Düşüncenin Serüveni: Medeniyet Projelerinin İnşa Sürecinde Çağdaş İslâm Düşüncesi. ed. Bayram Ali Çetinkaya. İstanbul: İnsan Yayınları, 2015.
- Demir, Halis. “Hasan Basri Çantay’ın Meâlinde Ahkâm Âyetlerinin İzahı”. İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi 25 (2015).
- Dereli, Muhammet Vehbi. “Gençlere Yönelik Dinî Yayıncılıkta Dil ve Terminolojinin Önemi -Kur’an Çevirileri Örneği-”. Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi.
- Develi, Hayati - Isparta, Ahmet. “Âkif’in Meâli’nde Deyimler ve Gündelik Dilin Örnekleri”. Direnen Meâl Akif Meâli Uluslararası Sempozyum. ed. Recep Şentürk. İstanbul: Mahya Yayıncılık, 2016.
- DİA. “Mehmed İhsan Efendi”. TDV İslâm Ansiklopedisi. C. 28. İstanbul: Ozan Yayıncılık, 2003.
- Durgunay, Banu. “Doğu Türkçesini Ait İlk Kur’an Çevirilerinin Tarihlendirilmesine Katkıları”. Gazi Türkiyat Türkoloji Araştırmaları Dergisi 25 (2019).
- Durmuş, Zülfikar. “Cahiliyye Döneminde Kullanılan ve Kur’an’da Geçen Bazı İfadelerin Çeviri Sorunu”. program adı: Kur’an’ın Anlaşılmasına Katkısı Açısından Kur’an Öncesi Mekke Toplumu, İstanbul, 2011.
- Durmuş, Zülfikar. “Elmalılı’nın Meâlinde Çok Anlamlılık Problemine Yaklaşımı (Lafız-Mana İlişkisi)”. Diyanet İlmî Dergi 51/3 (2015).
- Durmuş, Zülfikar. “Muhammed Hamîdullah’ın Aziz Kur’an Adlı Meâli Üzerine Tetkikler”. Kur’an Meâlleri Sempozyumu -Eleştiriler ve Öneriler- (24-26 Nisan 2003, İzmir). Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007.
- Durmuş, Zülfikar. “Mustafa Öztürk’ün ‘Kur’an-ı Kerim Meâli’ isimli Eserinin Analizi”. İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi [Mesned İlahiyat Araştırmaları Dergisi 1/1 (2010)].
- Eckmann, Janos. “Doğu Türkçesinde Bir Kuran Çevirisi (Rylands Nüshası)”. Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten [TDAYB Belleten].

- Efe, Seyfullah. “Kur’ân’ın Farsça’ya Tercümesi ve İlk Farsça Tefsirler”. Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 1/37 (2013).
- Ekin, Yunus. “Etimolojik Anlamın Kur’an Çevirileri Açısından Konumu ve Sınırları”. Usul İslam Araştırmaları 2/2 (2004).
- Elmalı, Abdurrahman. “İspanyolca Bir Kur’an Tercümesinin Tanıtım ve Tahlili”. Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 4 (1998).
- Elmalı, Hüseyin. “Doç. Dr. Bedri Noyan ve Kur’an-ı Kerîm (Türkçe-Şiir) Adlı Manzum Meâlî Üzerine Bir Değerlendirme”. Kur’an Meâlleri Sempozyumu -Eleştiriler ve Öneriler- (24-26 Nisan 2003, İzmir). Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007.
- Erdal, Mesut. “Kur’an Meâllerinde Hakikat-Mecaz İkilemi -Bakara Suresi, 54. Âyet Bağlamında-”. Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınlar 8/2 (2006).
- Erdoğan, Abdullah. “Atatürk’ün Kur’an-ı Kerim’i Türkçeye Tercüme Ettirme, Hutbe ve Ezanı Türkçe Okutma Çabaları Hakkında İnceleme”. Erciyes Akademi 35/4 (2021).
- Ezerbolatoğlu, Cahit. “Bir Âyet Meâlî ve Meâllerin Hali Pür Melali”. Eskiye: Anadolu İlahiyat Akademisi Araştırma Dergisi 6 (ts.).
- Gezgin, Ali Galip. “Kur’ân’ın Doğru Çevirisinde Tarihsel-Etimolojik Sözlüklerin Önemi”. Tabula Rasa: Felsefe-Teoloji 3/8 (2003).
- Gül, Habip. “Kur’ân Çevirilerinde Vucûh-Nezâir İlminin Önemi”. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi 11/59 (2018).
- Gülpak, Emine. “Kur’an Meâllerinin Muhatapları Tarafından Anlaşılabilirliğine İlişkin Bir Araştırma”. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 33 (2019).
- Gümüş, Sadrettin. “Cumhuriyet Döneminde (1923-1960 Arası) Meâl Çalışmaları”. FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi 5 (2015).
- Gürbüz, Faruk. “Bir Tercüme Sürecinde Mütercimi Yönlendiren Sebeplere Analitik Bir Bakış (Kureyş Sûresi Örneği)”. EKEV Akademi Dergisi 26 (2006).
- Işıcık, Yusuf. “Kur’an Tercemesinde Dikkat Edilmesi Gereken Bazı Hususlar ve Muhammed Esed Meâlî’ne Genel Bir Bakış”. Program adı: Kur’an Meâlleri Sempozyumu-Eleştiriler ve Öneriler- (24-26 Nisan 2003, İzmir), İzmir, 2007.
- Işık, Cemal. “Bazı Meâller Çerçevesinde İsm-i Mevsûllerin Tercüme Problemi”. EKEV Akademi Dergisi - Sosyal Bilimler - 20/66 (2016).
- İnan, Abdülkadir. “Eski Kuran Tercümelerinin Dili Meselesi”. Türk Dili: Aylık Fikir ve Edebiyat Dergisi, 1/7 (1952).
- İnan, Abdülkadir. “Kur’an-ı Kerim’in Türkçe Tercemeleri Üzerinde Bir İnceleme”. Makaleler ve İncelemeler. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayını, 1961.
- İnan, Ahmet. “Bir ‘Meâl Metodolojisi’ Oluşturmak İçin Öneriler”. Kur’an Meâlleri Sempozyumu -Eleştiriler ve Öneriler- II 24-26 2003 İzmir. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayını, 2007.
- İşler, Emrullah. “Fitne Katilden Beter mi? -Fitne Kelimesi ve Türkçe’ye Çeviri Sorunu-”. İslâmiyat II 2 (1999).

- Kahraman, Kemal. "Muhammed Esed (Leopold Weiss)". TDV İslâm Ansiklopedisi. C. 30. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2020.
- Kara, Mehmet. "Doğu ve Batı Türkçesinde Kur'an Tercüme ve Tefsirleri". Diyanet İlmi Dergi 29/3 (1993).
- Kara, Osman. "Kur'an'daki Mübhem İfadelerin Çeviri Sorunu". Tasavvur / Tekirdağ İlahiyat Dergisi 4/1 (2018).
- Karabacak, Esra. "Tarihi Seyrinden Yola Çıkarak Kur'an Tercüme Üzerine Bir Çalışma". Prof. Dr. Nihad M. Çetin'e Armağan.
- Karacan, Osman-Yaşar, Bülent. "İl. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Kur'an Tercüme Osmanlı Aydınlarının Yaklaşımı". Birey ve Toplum 9/18 (2019).
- Karagöz, Mustafa. "Kur'an'ı Anlama ve Tercümede Yöntem Sorunu -İsrâ Süresi 38. Âyet Örneği-". Bilimname : Düşünce Platformu 7/17 (2009).
- Karataş, Ali-Atmaca, Gökhan. "Mücmel Âyetlerin Tercümesinde Kur'an Bütünlüğünü Dikkate Alma". Genç Mütefekkirler Dergisi 2/1 (2021).
- Karslı, İbrahim. "Hasan Basri Çantay'ın Kur'an-ı Hakim Ve Meâl-i Kerim'deki Tercüme Metodu". EKEV Akademi Dergisi 13 (2002).
- Karslı, İbrahim H. "Çeviri Kuramları Açısından Muhammed Esed'in Çeviri Yöntemi ve Değerlendirilmesi". İslâmî Araştırmalar 17/1 (2003).
- Karslı, İbrahim H. "Tefsiri (Anlam Merkezli) Tercüme açısından M. Hamdi Yazır'ın Meâl Tarzı". Elmalılı Hamdi Yazır Sempozyumu. Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 2015.
- Keleş, Ahmet. "Kuran Meâli-Hadis İlişkinin Önemi: Mü'min:40/60 ve Furkan:25/77 Âyetleri Örneği". Siyer Araştırmaları Dergisi 3 (2018).
- Keskioğlu, Osman. "Fatih Devrine Ait İki Kur'an-ı Kerim Tercümesi". Vakıflar Dergisi 4 (1958).
- Koçak, Süleyman. "Açık ve Anlaşılır Bir Kur'an Çevirisinin Temel İlkeleri". Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 12/1 (2008).
- Koçyiğit, Hikmet. "1980-2017 Arası Telif ve Tercüme Matbu Türkçe Kur'ân Meâleri Bibliyografyası". Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 14 (2018).
- Küçük, Murat. "Mehmet Âkif Ersoy'un Kur'an Meâlinin Dil Özellikleri". Türkoloji Dergisi 26/1 (2022).
- Küçük, Salim. "Doğu Türkçesi Kur'an Tercüme ile Kur'an Tefsirlerinde ve Altay Dillerinde Akrabalık Adlarının Yapı Köken ve Anlam Özellikleri". TEKE: Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi 11/2 (2022).
- Mermutlu, Bedri. "Mermutlu, Bedri Mehmet Akif'in Yazmış Olduğu Meâlin Sessiz Muhafızı : Mustafa Runyun". Direnen Meâl Akif Meâli Uluslararası Sempozyum. ed. Recep Şentürk. İstanbul: Mahya Yayıncılık, 2016.
- Narol, Süleyman. "İnsan Kelimesinin Kur'an'daki Kullanımları Bağlamında Meâllere Eleştirel Bir Yaklaşım". Bilimname 35 (2018).
- Önal, Recep. "Hasan Basri Çantay'ın İnanç Konularına Yaklaşımı: Kur'ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm' Üzerine Fenomeno-Teolojik Analizler". Kelam Araştırmaları 13/1

- (2015).
- Önen, Hacı. “Kıraat Farklılıklarının Meâllere Yansıması: Hasan Basri Çantay Ve Kur’an Yolu Meâlleri Örneği”. *The Journal of Academic Social Science Studies* 54 (2017).
- Özdaş, Hakim. “Kur’ân Tercümelelerinde İltifât Sanatının Çeviri Sorunu”. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İlahiyat Tetkikleri Dergisi (İLTED)* 53 (2020).
- Özdaş, Haşim. “Kürtçe Meâl-Tefsir Gelişim Süreci (Kurmancî Örneği)”. *e-Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi* 8/15 (2016).
- Özel, Mustafa. “Elmalı’nın Meâlinin Bazı Özellikleri”. *Diyanet İlmî Dergi*.
- Özgel, İshak. “Kur’ân’daki Olağanüstü Olayları Yorumlaması Ekseninde Muhammed Esed’in ‘âyet’ Kelimesi Çevirisi Üzerine”. *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19 (Şubat 2007).
- Özkan, Mustafa. “Eski Anadolu Türkçesi Döneminde Ortaya Konan Kur’an Tercümeleleri Üzerine”. *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi* 39 (2008).
- Özkan, Mustafa. “Eski Anadolu Türkçesi Döneminde Yapılmış Kur’an Tercümeleleri”. *Tarihten Günümüze Kur’an’a Yaklaşımlar*. ed. Bilal Gökçür vd. İstanbul: İlim Yayma Vakfı, 2010.
- Öztürk, Mustafa. “Kur’an Meâllerindeki Ciddi Hatalar Üzerine -Yunus Suresi Örneği-”. *İslâmîyât* 7/4 (2005).
- Öztürk, Mustafa. “Muhammed Esed’in ‘Meâl-Tefsir’inde Bâtınî Te’vil Olgusu”. *İslâmî Araştırmalar* 16/1 (2003).
- Pak, Zekeriya. “30. Cüzün Çevirisi ve Çeviri Üzerine Bazı Notlar”. *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7 (2006).
- Palmer, Frank Robert. *Semantik. çev. Ramazan Ertürk*. Ankara: Fol, 2020.
- Sağol, Gülden. “Kur’an’ın Türkçe Tercüme ve Tefsiri Üzerinde Yapılan Çalışmalar”. *Türklük Araştırmaları Dergisi* 8 (1997).
- Samet, Daniyar. “20. Asırda Hazırlanan Kazakça Meâllerde Müteşâbih İfadelerin Çevirisi Problemi”. *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 25/3 (2021).
- Sülün, Murat. “Kur’an Tercüme Teknikleri Açısından Akif’in Kur’an Meâli [İlk 9 Sure]”. ed. Recep Şentürk. İstanbul: Mahya Yayıncılık, 2016.
- Sümertaş, Burhan. “İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitaplarında Kullanılan Âyet Çevirilerinin Anlaşılabilirlik Sorunu”. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 11/1 (2011).
- Şeker, Mehmet. “İslâm Tarihinde Kur’an-ı Kerim’in Türkçe’ye İlk Çevirileri”. *Kur’an Meâlleri Sempozyumu -Eleştiriler ve Öneriler- (24-26 Nisan 2003, İzmir)*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007.
- Şen, Ziya. “Hasan Basri Çantay’ın Hayatı ve ‘Kur’ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm’ Adlı Eserinin Genel Özellikleri”. *Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/1 (2016).
- Şimşek, Yaşar. “Türkçe İlk Kur’an Tercümeleleri Üzerine Açıklamalı Bir Bibliyografya Denemesi”. *Yeni Türkiye* 24/99 (2018).
- Şimşek, Yaşar - Sertkaya, Osman Fikri. “Horezm Türkçesi ile Yapılan Kur’an

- Tercümelelerinden Meşhed Nüshası Üzerine İlk Bilgiler -I". TEKE: Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi 4/4 (2015).
- Togan, Zeki Velidi. "Londra ve Tahrandaki İslâmî Yazmalardan Bazılarına Dair". İslâm Tetkikleri Enstitüsü Dergisi 3/1-2 (1960 1959).
- Topal, Erol. "Kırgız Türkçesi Kur'an-ı Kerim Tercümesinde Dini Terimler". Türk: Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halk Bilimi Araştırmaları Dergisi 7/16 (2019).
- Topaloğlu, Ahmed. "Kur'an-ı Kerim' in İlk Türkçe Tercümeleri ve Cevâhirü'l Asdâf". Türk Dünyası Araştırmaları 27 (1983).
- Toppay, Yusuf - Ethem, Mürsel. "Son Çağrı Kur'an" İsimli Meâlin Çeviribilim Açısından Değerlendirilmesi". Dini Araştırmalar 23/59 (2020).
- Türcan, Selim. "Hûd Suresi 87. Âyette Geçen 'Salât (Uke)' Kelimesi Örneğinden Hareketle Genel Bir Çeviri Eleştirisi". Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi 4/7-8 (2005).
- Türcan, Talip. "Fık'hî Tartışmaların Kur'an Çevirilerine Etkisi -Muhsanât Kelimesine İlişkin Çeviriler Bağlamında Bir Örnekleme-". Kur'an Meâlleri Sempozyumu - Eleştiriler ve Öneriler- II 24-26 2003 İzmir. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007.
- Uçar, Zofie. "Kur'ân-ı Kerim'in Çekçe Meâlleri Üzerine Tespitler". Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi 7/29 (2014).
- Ünal, Mehmet. "Bir Mukâvele'nin serencâmı: Mehmed Akif'in Akîm Kalan Meâli Üzerine". Diyanet İlmî Dergi 44/1 (2008).
- Ünlü, Suat. "Kur'an-ı Kerim'in Türkçe'ye Çevrilmesi ve İlk Türkçe Kur'an Tercümeleri". Dini Araştırmalar 9/27 (2007).
- Üşünmez, Emek. "Doğu Türkçesi ile Yapılmış Kur'an Tercümeleri Üzerine". Birinci Uluslararası Dünya Dili Türkçe Bilgi Şöleni (Sempozyumu) 20-21 Kasım 2008. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2011.
- Yaşar, Yahya. "Nebe 78/33. Âyetin Çevirilerine Eleştirel Bir Yaklaşım". The Journal of Academic Social Science Studies [JASSS] 85/14 (2021).
- Yazıcı, Gülgün. "Hasan Basri Çantay'dan Yaşar Nuri Öztürk'e Kur'an Meâllerinde Türkçenin Serüveni". Kur'an Meâlleri Sempozyumu -Eleştiriler ve Öneriler- (II). ed. Ömer Dumlu vd. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007.
- Yıldırım, İbrahim Kemal. "Anadolu Sahasına Ait Türkçe İlk Kur'an Tercümeleri Üzerine Bir Bibliyografya Denemesi". Littera Turca Journal of Turkish Language and Literature 5/4 (2019).
- Yıldız, Alim. "Prof. Dr. Nusret Çam'ın 'Şiir Diliyle Kur'an-ı Kerim Meâli' Münasebetiyle Kur'an'ın Şiirle Meâli Üzerine". Kur'an Meâlleri Sempozyumu -Eleştiriler ve Öneriler- (24-26 Nisan 2003, İzmir). Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007.
- Yılmaz, Hasan. "Elmalılı ve Çantay'ın 'Mukaddimleri' Özelinde 'Çeviri Olgusu' ve 'Kur'an Meâllerine' Dair". Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 30 (2008).

